

Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity Brno (magisterské studium)
akademický rok 2004/2005 - jarní semestr
SOC416 KVALITATIVNÍ INTERVIEW A BIOGRAFICKÉ TECHNIKY
Prof. PhDr. Petr Mareš, CSc.

Zpracovaly:

Blanka Černá, Kateřina Gelnarová, Jana Plachá, Blanka Plasová, Iveta Zelenková

Téma: Jak se žije matkám samoživitelkám na podpoře

Obsah:

Úvod.....	2
Definice problému.....	2
Sociální exkluze matek samoživitelek.....	4
Hlavní výzkumná otázka.....	6
Dílčí výzkumné otázky.....	6
Operacionalizace a schéma dotazování.....	7
Metody a techniky použité ve výzkumu.....	9
Charakteristika zkoumaného vzorku.....	10
Prezentace výsledků výzkumu.....	10
Závěr.....	13
Bibliografie.....	15

Úvod

Tématem našeho výzkumu je problém sociální exkluze u lidí odkázaných na pobírání dávek sociální podpory. Konkrétně se zaměříme na cílovou kategorii matek samoživitelek a budeme se ptát, jak vnímají svoji životní situaci v souvislosti se závislostí na sociálních dávkách.

Teoretickým rámcem výzkumu je koncept **sociální exkluze**. Metodologicky je výzkum orientován kvalitativně. Zvolili jsme techniku polo-strukturovaných rozhovorů s malou skupinou komunikačních partnerek.

Naším cílem je zjistit, jak se žije matkám samoživitelkám (dále jen MS) závislým na pobírání dávek sociální péče. Chceme přitom osvětlit především to, jaká je životní zkušenost těchto matek, jak ji vnímají a jaký přisuzují této situaci význam.

Definice problému

Téma, jež bylo zadáno pro tento výzkum zní „*Jak se žije matkám samoživitelkám na podpoře*“. Výzkum je zaměřen na problematiku sociálního vyloučení (exkluze). Budeme tedy vycházet z teoretického konceptu *sociální exkluze* v souvislosti s životem lidí, kteří jsou finančně závislí na přijímání *sociálních dávek*.

Atkinson (2000) přistupuje ke konceptu sociálního vyloučení komplexně a označuje jej za agregát „nejistot“ v různých oblastech společenského života, které se navzájem posilují

a prohlubují. Sociální vyloučení se objeví, když se jeden nebo více systémů zhroutí, což nám dovoluje soustředit se na úplný, vícerozměrný, dynamický proces.

V extrémní podobě byla soc. exkluze vždy upřením práva na život. Může znamenat i upření práva na život společnosti postavením mimo zákon. Později se stává mechanismem vyloučení internace. Vyloučení a marginalizovaní bývali často i stigmatizováni. Stigmatizace nacházela ovšem výraz i ve vytvářených stereotypech vylučovaných v hlavním proudu společnosti. V současnosti je tato stigmatizace subtilnější, ale v prostředí rozlišujícím její jemné nuance stále tíživá. Vinou masmédií mohou být dnes stigmatizováni navíc vylučováni daleko účinněji než dříve, a to i nepřímo, šířením nepříznivých stereotypů. Tyto stereotypy mohou mít charakter nálepek. Vyloučení mohlo být i dobrovolně přijatým údělem. Mohlo vést i k vytváření paralelních společenství.

Povaha sociálního vyloučení se mění. I v moderní společnosti sice nadále zůstává nástrojem sociální kontroly, ale díky diferenciaci společnosti a postupující individualizaci lidského osudu ztrácí v tomto ohledu svoji působivost. Vždy se najde alternativní identita. Koncepty sociální marginalizace a vyloučení dnes ovšem upozorňují především na způsoby, jimiž jsou lidé „objektivně“ vylučováni z ekonomického života, z obvyklého životního standardu v dané společnosti, z politické participace, ze sociálního styku, z takových imaginárních komunit jako je národ či z občanství. Vyloučení se stejnou měrou jako ostatní nepodílejí na zdrojích společnosti a na jejich distribuci či redistribuci, což vede k jejich chudobě či sociální a kulturní izolaci. Zbavení práv a povinností, které jsou s členstvím spojeny.

V taxativních výčtech vylučovaných se dnes nejčastěji vyskytují nezaměstnaní a extrémně chudí lidé, etnické minority či lidé žijící na okraji společnosti. Mechanismy sociálního vyloučení mohou mít formu diskriminace, vyloučení jedinců i sociálních skupin ze společnosti sobě rovných - stanou se nerovnými. Takovými mechanismy dochází k ohraničování životního stylu i životních šancí. Významné je dnes symbolické vyloučení. Platí to zejména ve vztahu k sociálnímu a kulturnímu vyloučení. Symbolické vyloučení je spojeno se stigmatizací sociálních skupin, vnímaných jako odlišných, deviantních či cizích.

Ekonomické vyloučení	- je zdrojem chudoby
Sociální vyloučení	- brání sdílet určité sociální statusy či sociální instituce
Politické vyloučení	- je upřením občanských, politických, ale i základních lidských práv a vyloučením z vlivu na společnost i vlastní osud.
Kulturní vyloučení	- odepření práva participovat na kultuře, sdílet její kulturní kapitál, vzdělanost i hodnoty

+ **Giddens**: vyloučení z reflexivního zařazení do širšího společenského řádu, vyloučení z bezpečí, vyloučení z mobility.

Pojem sociální exkluze úzce souvisí s Townsendovou sociální deprivací a byl vtažen do technické debaty ohledně sociálních důsledků ekonomických procesů (i na trhu práce). Stává se synonymem pro pojem chudoba a dokonce i novým paradigmatem ve studiu chudoby. Definice deprivace - **Stav pozorované a demonstrovatelné nevýhody v porovnání s lokální komunitou, širší společností nebo státem ke kterému daná osoba, rodina či skupina patří.** Lidi lze označit za deprivované, pokud se jim nedostává typu stravy, oblečení, bydlení, vybavení domácnosti, paliva, vzdělání, práce, životního prostředí a sociálních podmínek, které jsou obvyklé nebo aspoň široce podporované společností, ke které jedinec patří.

Sociální exkluze matek samoživitelek

Naše pracovní skupina se zaměří na sociálně potřebné matky samoživitelky, které pobírají doplatek do životního minima ze systému dávek sociální péče. K životní situaci matek samoživitelek, coby potenciálně sociálně vyloučených osob, přistupujeme zejména na základě jejich statutu na trhu práce. Dále se může status matek samoživitelek zhoršovat kumulací s jinými faktory než je závislost na dávkách - např. příslušností k romskému etniku (ovšem příslušnicím této etnické menšiny jsme se nevěnovaly). Můžeme předpokládat, že u námi vybrané skupiny nemusí mít sociální vyloučení trvalý charakter a v některých případech může být pouze otázkou času (např. až děti povyroستou nebo si tato matka může najít partnera aj.). Dále si je třeba uvědomit, že matka samoživitelka, která má nárok na doplatek do životního minima, může participovat na trhu práce, ale příjem z tohoto zaměstnání může být tak nízký, že ji to nevyklučuje z nároku na tuto dávku (např. práce na částečný úvazek).

Kvalitativní výzkum se bude snažit nastítnit situaci matek samoživitelek závislých na dávkách v České republice, zejména to, jak tyto ženy vnímají sami sebe a své postavení v celé společnosti. Pozadím našeho výzkumu bude především ekonomická exkluze a můžeme přijmout předpoklad, že v důsledku této ekonomické exkluze lidé vypadnou z mnoha dalších systémů (např. vzdělávání). Nicméně můžeme také říci, že člověk bude vždy zahrnut alespoň do nějakého (sub)systému, i když z jiných bude vyloučen. Matky samoživitelky závislé na dávkách (doplatku do životního minima) se tedy pravděpodobně nerealizují na trhu práce¹ –

¹ Ovšem matka samoživitelka, která má nárok na doplatek do životního minima, může participovat na trhu práce, ale příjem z tohoto zaměstnání může být tak nízký, že ji to nevyklučuje z nároku na tuto dávku (např. práce na částečný úvazek).

ve formálním zaměstnání, ale jejich seberealizace se může odehrávat ve sféře neformální – tedy prostřednictvím péče o domácnost, dítě, případně i jinak v komunitě. Důležitý je také morální aspekt exkluze, který se odvíjí od toho jak MS samy a i okolí hodnotí to co je „dobrá“ a co je „špatná“ pozice ve společnosti (labelling). Na základě těchto předpokladů můžeme vyvodit otázku:

Jak vnímají svoji pozici ve společnosti?

Kdo je zodpovědný za jejich současnou situaci?

Jak vnímá jejich pozici okolí – z pohledu MS?

Co pro ně znamená být závislá na dávkách? (Vnímají to jako stigma nebo jako povinnost státu nebo jak?)

Od toho jak vnímají svoji pozici MS závislé na dávkách se můžou odvíjet různé individuální strategie řešení situace podle toho jak hodnotí důležitost jednotlivých (sub)systémů (např. „situace je pro MS vyhovující a nechce se účastnit formálního trhu práce“).

Jakou mají představu o možnostech řešení své situace a jak se jí snaží řešit?

Samozřejmě si uvědomujeme, že exkluze individua závisí ve velké míře na jeho celkové úrovni (kapacitě) mobilizovat nejenom ekonomické zdroje, ale i sociální (např. zdroje založené na sítích sociálních vztahů), kulturní (osvojení si znalostí a dovedností v oblasti např. literatury a umění) a symbolické zdroje (např. požívají nějaké prestiže či ocenění) (Bourdieu 1999 in: Borkel, Moller 2002). V tomto výzkumu se však zaměříme spíše na vztah mezi sociální exkluzí a (ne)participací na trhu práce. Nicméně je pravda, že pro úspěšnou participaci na trhu práce je třeba zmobilizovat všechny tyto typy zdrojů. Skupina MS na trhu práce je označována za rizikovou hned z několika důvodů:

1. Dlouhá rodičovská dovolená (v ČR až 4 roky) zužuje jejich síť sociálních vztahů.
2. A dále během rodičovské dovolené postupně klesá jejich kvalifikace a status ve společnosti, čímž klesá i jejich sebevědomí a sebehodnocení.
3. MS mají specifické potřeby v důsledku současné pracovní participace a plnění rodičovských povinností, které jsou pochopitelně větší než je tomu v úplných rodinách. Jako příklad specifických potřeb můžeme zmínit jejich omezené možnosti plnění pracovních úkolů přesčas, práce na směny a časté absence z důvodu zvýšené péče o dítě, tyto a další omezení jsou zakotveny také legislativně v zákoníku práce,

který by měli zaměstnavatelé respektovat, což může často vést k diskriminaci matek samoživitelek na trhu práce. (Ní méně handicap žen oproti mužům se přenáší v procesu socializace už od dětství, což se může projevit na úrovni respektive kvalitě lidského kapitálu)

Z těchto i jiných důvodů se tedy mohou možnosti žen – matek participovat na trhu práce snižovat hned několikanásobně. Vyvozujeme tyto otázky:

Jak chápou vztah mezi úrovní (kvalitou) jejich života a participací na trhu práce?

Jaký význam má pro ně zaměstnání?

Jak hodnotí přístup zaměstnavatelů a jiných institucí (úřadů)?

Pro účely tohoto výzkumu bude vybráno 5 komunikačních partnerů. Výběr bude záměrný. Budou vybráni jednotlivci splňující následující charakteristiky:

- žena, které sama řádně pečuje alespoň o jedno dítě předškolního věku² (nepřítomnost otce)
- a pobírá doplatek do životního minima

Hlavní výzkumná otázka

Jak se žije matkám samoživitelkám (dále jen MS) závislým na pobírání dávek sociální péče?

V rámci našeho výzkumu chceme osvětlit především jaká je životní zkušenost těchto matek, jak ji vnímají a jaký přisuzují této situaci význam. A dále, jak se vyrovnávají se svou životní situací a jaké nacházejí možnosti řešení (strategie). Nebudeme detailně zkoumat, jak se do této situace matky samoživitelky dostaly, neboť je to víceméně zřejmé a všeobecně známé.

Dílčí výzkumné otázky

1. Jaká je životní zkušenost matek samoživitelek a jak tuto zkušenost vnímají? (nechat je povyprávět o svém životě – vyplyne samo jak žijí a co je pro ně největším problémem – finance, nepřítomnost partnera atd.)

² Předpokládáme, že nejvíce ohroženy závislostí na dávkách jsou matky dětí v předškolním věku v důsledku zvýšené potřeby péče.

2. Jaký rozdíl vidí MS mezi sebou a svými životními podmínkami a životními podmínkami jiných matek (například z úplných rodin)?
3. Jak vnímají svoji pozici ve společnosti?
4. Kdo je zodpovědný za jejich současnou situaci?
5. Jak vnímá jejich pozici okolí – z pohledu MS?
6. Co pro ně znamená být závislá na dávkách? (Vnímají to jako stigma nebo jako povinnost státu nebo jak?)
7. Jakou mají představu o možnostech řešení své situace a jak se jí snaží řešit?
8. Jak chápou vztah mezi úrovní (kvalitou) jejich života a participací na trhu práce?
9. Jaký význam má pro ně zaměstnání?
10. Jak hodnotí přístup zaměstnavatelů a jiných institucí (úřadů)?

Operacionalizace a schéma dotazování

1. Jaký je Váš životní příběh? (*zachytit kdo je podle ní odpovědný za její současnou situaci*)
Nechat komunikační partnerku volně vyprávět a pokud se sama nerozpovídá, pak klást doplňující otázky:

- S kým v současné době žijete (*sama, s rodiči...*)?
- Pracovala jste někde před porodem nebo jste studovala?
- Kdy a jak jste se seznámila s otcem Vašeho dítěte?
- Kolik Vám bylo let (a otci)?
- Rozhodli jste se mít spolu dítě nebo to bylo neplánované?
- Máte ještě nějaký kontakt s otcem svého dítěte? (*Pokud ano, tak jak často? Pokud ne, tak proč?*)
- *Pracuje otec dítěte někde, má novou partnerku, proč odešel atd.* (tuto otázku možná až nakonec – záleží na míře důvěry, atmosféře, kterou se nám v průběhu rozhovoru podaří navodit)

2. Jaké je to být „matkou samoživitelkou“?

- S jakými největšími problémy se potýkáte?
- Kdy jste nejvíce otce svého dítěte postrádala? (V jaké situaci?)

3. V čem by Váš život byl jiný, pokud byste žila v úplné rodině?

- Pro Vás samotnou?
- Pro dítě?

4. Jak si myslíte, že na matky samoživitelky pohlíží společnost, okolí?

- Obecně?
- V obci, kde žijete?
- Muži?

5. S jakými reakcemi se setkáváte ve svém životě konkrétně Vy?

- V obci, kde žijete?
- Jaká byla reakce rodičů, příbuzných, přátel?
- *Jak reagovali Vaši další partneři? (Jen pokud vyplyne z předchozího rozhovoru, že nějakého jiného partnera měla nebo má, jinak: Jaká by mohla být dle Vašeho názoru reakce Vašeho budoucího partnera?)*

6. Jste spokojená se svou současnou životní situací? (sledovat zda by chtěla víc peněz od státu nebo by chtěla práci atd.)

- Chtěla byste na ní něco změnit? Co a proč?

7. Jaké řešení své situace vidíte jako reálné?

- Jaké máte plány do budoucna?
- Co byste chtěla „pro sebe“?
- Co byste si přála pro své dítě?

8. Co pro Vás znamená mít zaměstnání? (seberealizace, příjem, sociální kontakty atd.)

- Výhody a nevýhody?

9. Jaké překážky vidíte v získání zaměstnání?

- Jakou práci byste chtěla v budoucnu najít? (*Zeptat se i na ideální pracovní dobu*)
- Jak si práci budete hledat? (ÚP, známí...)
- Kdo se bude během Vaší pracovní doby starat o Vaše dítě?

10. Jak hodnotíte přístup (jakou máte osobní zkušenost) se zaměstnavateli?

Pokud už pracovala, tak:

- Jaké máte zkušenosti s Vaším bývalým (současným) zaměstnavatelem?
- Choval se k Vám jinak než k ostatním bezdětným pracovníkům?

11. Jakou máte zkušenost s úřady práce (+jiné instituce: městský úřad, vyřizování dávek státní sociální podpory, neziskovky, zkušenost s jeslemi nebo jinými zařízeními institucionální péče o dítě)?

- Špatné a dobré....

Metody a techniky použité ve výzkumu

Výzkum bude mít kvalitativní charakter. Pro získání potřebných dat využijeme metodu personal experience narrative. Zvolily jsme techniku osobního polo-strukturovaného interview. Interview bude mít tématický charakter. Rozhovory s komunikačními partnery povedou sami členové pracovního týmu. Rozhovory budou prováděny individuálně s jednotlivými partnery. S každým partnerem bude proveden jeden rozhovor v délce 30-60 min.

Členové pracovního týmu předem osobně seznámí komunikační partnery s cílem výzkumu a s charakterem a délkou rozhovorů. Rozhovory budou nahrávány na diktafon a poté přepisovány do textového editoru. Neprodleně po ukončení jednotlivých interview tazatel запиše poznámky do svého výzkumného deníku. Poznámky nebudou zapisovány během rozhovoru, abychom nenarušili neformální, otevřenou atmosféru během rozhovoru.

Získaný materiál nebude analyzován s pomocí počítačových programů. Členové pracovního týmu budou analyzovat vybrané skupiny komunikačních partnerů a budou usilovat o „intuitivní“ porozumění významům, které komunikační partneři přikládají daným tématům.

S ohledem na použitou metodologii jsme si vědomy možných omezení výsledků výzkumu. Zvolený soubor komunikačních partnerů je nereprezentativní, a proto nemůžeme zobecňovat závěry výzkumu na všechny matky samoživitelky, což však vyplývá z povahy kvalitativního výzkumu.

Významnější problém se může objevit v důsledku toho, že sociální exkluzi spojujeme s participací na trhu práce, ale je možné, že tento aspekt (dimenze) sociálního vyloučení není

pro matky samoživitelky natolik významný. Ovšem toto omezení jsme se snažili zohlednit v některých dílčích otázkách.

Rozhovory byly realizovány v období od 4.5. 2005 do 28.5. 2005.

Charakteristika zkoumaného vzorku

Naše pracovní skupina se zaměří na sociálně potřebné matky samoživitelky, které pobírají doplatek do životního minima ze systému dávek sociální péče. Matky samoživitelky, coby potenciálně sociálně vyloučené, jsme si vybrali zejména na základě jejich statutu na trhu práce. A dále se může status matek samoživitelek zhoršovat kumulací s jinými faktory než je závislost na dávkách - např. příslušností k romskému etniku. Můžeme předpokládat, že u námi vybrané skupiny nemusí mít sociální vyloučení trvalý charakter a v některých případech může být pouze otázkou času (např. až děti povyrostou nebo si tato matka může najít partnera aj.).

Dále si je třeba uvědomit, že matka samoživitelka, která má nárok na doplatek do životního minima, může participovat na trhu práce, ale příjem z tohoto zaměstnání může být tak nízký, že ji to nevyklučuje z nároku na tuto dávku (např. práce na částečný úvazek).

Pro účely tohoto výzkumu bude vybráno 5 komunikačních partnerů. Výběr bude záměrný. Budou vybráni jednotlivci splňující následující charakteristiky:

- žena, které sama řádně pečuje alespoň o jedno dítě předškolního věku³ (nepřítomnost otce)
- a pobírá doplatek do životního minima

Prezentace výsledků výzkumu

V našem projektu „Jak se žije matkám samoživitelkám na podpoře“ jsme se soustředily na matky samoživitelky, které byly v uplynulých dvanácti měsících alespoň určitou dobu nezaměstnané, pečují o dítě/děti předškolního, popřípadě nižšího školního věku. Zajímá nás

³ Předpokládáme, že nejvíce ohroženy závislostí na dávkách jsou matky dětí v předškolním věku v důsledku zvýšené potřeby péče.

životní příběh matky, jak se stala samoživitelkou, co to pro ni znamená být matkou samoživitelkou, s jakými problémy se jako matka samoživitelka potýká a v čem si myslí, že by její život byl jiný, kdyby žila v úplné rodině. Dále nás zajímalo, jak vnímá své postavení ve společnosti, jak si myslí, že na matky samoživitelky pohlíží společnost, její okolí a muži a s jakými reakcemi se setkává konkrétně ona. Dalším bodem zájmu byla její spokojenost se současnou životní situací v návaznosti na její plány do budoucna, co by chtěla změnit (především s ohledem na budoucí zaměstnání), jaké zkušenosti má se zaměstnavateli a s různými institucemi.

Rozhovor byl veden s 5 komunikačními partnerkami ve věku od 23 do 35 let. Rozhovory trvaly 30-60 min. Některé komunikační partnerky žijí na venkově, jiné ve městě.

Komunikační partnerky zpočátku pociťovaly ohledně rozhovoru určité obavy, či pochybnosti a ptaly se, jaký je účel a cíle rozhovoru. Některé komunikační partnerky se během rozhovoru „neotevřely“, odpovídaly velmi stroze a více informací poskytly až po vypnutí diktafonu. Jiné byly během nahrávaného rozhovoru otevřenější. Ovšem celkově lze říci, že použití diktafonu bylo určitou komunikační bariérou. U všech komunikačních partnerek se podařilo během setkání vytvořit spíše neformální, přátelskou atmosféru, díky které byla zajištěna jejich důvěra a otevřenost (byť u některých se otevřenost projevovala jen mimo nahrávaný rozhovor).

Komunikační partnerky měly jedno nebo dvě děti. U všech komunikačních partnerek byly jejich děti „chtěné“. Některé komunikační partnerky v současné době mají přítele, se kterým však nežijí v jedné domácnosti, jiné jsou bez partnera. Jedna komunikační partnerka byla obětí domácího násilí ze strany manžela.

Komunikační partnerky vnímají svoji situaci, respektive obecně situaci matek samoživitelek, jako obtížnou. A to proto, že nemají dostatek finančních prostředků a chybí jim celková podpora druhého partnera (finanční, v oblasti péče o domácnost, výchovy dětí, apod.). Objevuje se zde problém samoty a ní souvisejících obtíže a především problém chudoby. Jedna z komunikačních partnerek se domnívá, že matka samoživitelka „neustále jenom živoří (...) žije vyloženě na úrovni žebráka“. Jako zásadní problém spojený s chudobou vnímají kromě současného nízkého životního standardu, neschopnost zabezpečit budoucnost dětí prostřednictvím kvalitního studia, spoření, apod. Nízký příjem a s ním spojenou nízkou životní úroveň vnímají některé komunikační partnerky jako stigmatizující (viz srovnání se žebrákem). Některé komunikační partnerky sice vnímají svoji situaci jako obtížnou, ale ne jako něco zcela negativního (spíše jako jednu z „normálních“ životních situací dnešní společnosti).

Ve srovnání se svobodnými ženami a ženami žijícími v úplné rodině, vnímají komunikační partnerky rozdíl jednak v potížích vyplývajících se samoty a chudoby (viz výše) a také problém s uplatněním na trhu práce. Domnívají se, že z důvodu péče o děti, mají znevýhodněnou pozici na trhu práce. Kvůli péči o děti jsou omezeny v časových možnostech co se týče pracovní doby a zaměstnavatelé se jim vyhýbají z důvodu obavy z časté absence v případě nemoci dětí.

Komunikační partnerky se shodují na tom, že výchovu jejich dětí negativně poznamenává absence role otce (chybí „přirození autorita“ otce, matka je na výchovu sama, což se odráží na její kvalitě, apod.).

Co se týče pozice ve společnosti domnívají se komunikační partnerky, že část veřejnosti k nim zaujímá neutrální nebo kladné postoje, ale mají zkušenosti i s negativní reakcí na roli matky samoživitelky. Setkaly jsme se i s tvrzením, že část okolí si komunikační partnerky váží za to, že svoji situaci zvládá, velmi kladně ji za to oceňuje. Dále komunikační partnerky pocítují, že jako matky samoživitelky jsou vystaveny větší sociální kontrole. U některých se objevuje názor, že muži matky samoživitelky odmítají jako partnerky, ale u jiných komunikačních partnerek panuje názor, že role matky samoživitelky není překážkou navázání vztahu.

Komunikační partnerky se neshodují na označení konkrétního „viníka“ jejich obtížné situace. Objevuje se však mínění, že sociální vyloučení matek samoživitelek je zaviněno mimo jiné i státem, který se o ně nedostatečně „stará“. Také se objevuje označení bývalého partnera/manžela za viníka současné obtížné situace. Komunikační partnerky si přitom uvědomují svoji odpovědnost za vlastní život a hledají, byť s různou intenzitou, možnosti řešení své obtížné sociální situace.

Řešení své situace komunikační partnerky vidí v nalezení zaměstnání, což je ale spojeno s řadou obtíží (viz výše), a také v nalezení partnera. Potenciální partner pro ně tedy znamená nejenom psychickou podporu, ale také významný zdroj zlepšení ekonomické situace. Objevuje se dokonce tendence vnímat nalezení partnera jako prioritní řešení tíživé ekonomické situace a pracovní uplatnění považovat za „náhradní řešení“. Zaměstnání pro ně však má přínos nejenom z hlediska zvýšení příjmu, ale také jako možnost navázání sociálních kontaktů.

Činnost různých úřadů a institucí hodnotí komunikační partnerky neutrálně až negativně. Od žádné instituce či úřadu nevnímají žádnou významnou podporu. Jedna komunikační partnerka poukazuje na význam instituce linky důvěry. Je zřejmé, že považují

mnohé prvky podpory, kterou získávají od různých úřadů (např. sociálního zabezpečení), institucí a organizací, za samozřejmé, a proto si neuvědomují jejich význam.

Závěr

Cílem našeho výzkumu bylo poznat, jak se žije matkám samoživitelkám závislým na pobírání dávek sociální péče. Zaměřily jsme se přitom na to, jak tyto ženy subjektivně vnímají vlastní zkušenosti s rolí matky samoživitelky a jaký své životní situaci přisuzují význam. Zvýšenou pozornost jsme věnovaly otázkám spojeným s participací na trhu práce.

Zjistily jsme, že vybrané komunikační partnerky svoji situaci hodnotí v různé míře negativně na škále od metafory „žít jako žebrák“ až po hodnocení vlastní situace jako normální, jako srovnatelné s ostatními (hodnoceno ze subjektivního pohledu s uplatněním identifikace s určitou sociální kategorií či vrstvou společnosti). Klíčovými problémy spojenými s životem matky samoživitelky je nízký příjem a potažmo nízká životní úroveň (diferencovaná s ohledem na míru podpory od rodiny a možnost najít si zaměstnání) a také absence partnera žijícího s danou ženou v jedné domácnosti, což vede v každodenním životě k řadě dílčích potíží.

Z hlediska subjektivního hodnocení komparace se ženami žijícími v úplné rodině, komunikační partnerky hodnotí svoji situaci jako obtížněji zvladatelnou. Znevýhodnění pociťují v každodenním životě při péči o domácnost a při výchově dětí. Významný je ale také pocit znevýhodnění na trhu práce.

Svoji pozici ve společnosti komunikační partnerky vnímají různě. Některé nepociťují, že by k nim okolí přistupovalo odlišně na základě faktu, že jsou matkou samoživitelkou. Jiné poukazují na negativní reakce, nadměrnou sociální kontrolu, ale i na kladné ocenění za zvládání obtížné situace. Liší se i názor na postoj mužů k ženám samoživitelkám jakožto partnerkám.

Komunikační partnerky neoznačují konkrétního viníka své obtížné situace. Uvědomují si vlastní odpovědnost, ale poukazují i na různé faktory, které negativně přispívaly či přispívají k utváření jejich životní situace (především bývalý partner/manžel a stát a jeho instituce).

U komunikačních partnerek se objevuje neutrální či negativně laděný postoj k životu na dávkách. Tyto ženy usilují o únik ze života „na dávkách“, přesněji řečeno o únik z nízké

životní úrovni. Řešení spatřují v nalezení zaměstnání a nalezení partnera, přičemž partner se může stát upřednostňovaným řešením nepříznivé ekonomické situace. Komunikační partnerky jsou si však vědomy významu zaměstnání jako zdroje příjmu. Zřejmě však některé považují nalezení partnera za snadnější a/nebo přínosnější řešení. Zaměstnání dále vnímají jako možnost navázání širších sociálních kontaktů.

Tyto výsledky samozřejmě s ohledem na použitou metodologii není možné zobecňovat. Nicméně můžeme je využít jako podklad pro další, hlubší či rozsáhlejší výzkum, který se může zaměřit detailněji na pozici matek samoživitelek v dnešní společnosti, na jejich participaci na trhu práce, na substituci zaměstnání jako zdroje příjmu nalezením partnera a na další zajímavá témata.

Bibliografie

1. Berger, P. L. & T. Luckmann. 1999. *Sociální konstrukce reality*. Brno: CDK.
2. Hendl, J. 1997. *Úvod do kvalitativního výzkumu*. Praha: Karolinum.
3. Mareš Petr. 1999. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: Slon.
4. Townsend Peter. 1987. „Deprivation.“ *Journal of Social Policy*, 16(2)
5. Woodward Alison and Martin Kohli. 2001. „*European Societies. Inclusions/Exclusions?*“ London: Routledge.